

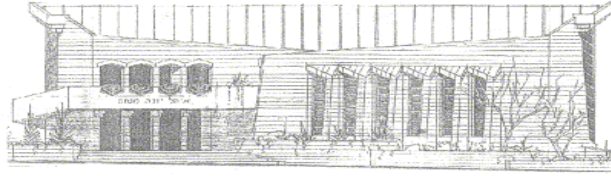
Ohel Yonah Menachem

Synagogue &
Community Center

Rabbi David Spektor

דוא"ל:

vaad@ohelyonah.com

אוהל יונה מנחם

בית כנסת
ומרכז קהילתי

הרב דוד ספקטור

אתר אינטרנט:

www.ohelyonah.com

הכפלת מילים (כולל שם ה') בתפלה ע"י הש"ץ

שו"ת עם הרב דוד אברהם ספקטור

שאלה

שבוע טוב לכבוד הרב,
בתפילת קבלת שבת של אתמול, כשהיגיע הש"ץ לסוף "מזמור ליום השבת", הוא התחיל עם ניגון שרוב הקהל הצטרף.
הגיעו ל"שתולים בבית ה'" חזרו על זה פעם נוספת כשהזכיר על שם ה'.
בקטע אחרי זה (ה' מלך) עוד פעם חזרו על קטע מסויים (שאני לא זוכר איזה היה) ועוד פעם חזרו על שם ה'.
זה שהש"ץ חוזר בניגון על כמה קטעים מהתפילה ידוע ומוכר. אני לא אוהב את זה אבל כל עוד הוא לא חוזר על שם ה' אני שותק ולא אומר כלום (אולי זה לא נכון לעשות אבל אני מרגיש שתלמידי חכמים ורבנים שנמצאים בבית הכנסת לא מוחים ואז אני גם לא אומר כלום).
אבל, במקרה שקרה אתמול אני ממש נחרדתי. שוב פעם לא אמרתי כלום ואחר כך חשבתי שאולי אני טועה ואפשר לעשות כן כל עוד הפסוק הסתיים ואחרי זה חוזרים עליו.
כשחזרתי הביתה סיפרתי לאשתי על הקורה ואמרתי לה (מה שכבר אמרתי לבני עדיין בבית הכנסת) שאני כותב לרב ורוצה חוות דעת על העניין.
האם מותר לעשות ככה ואני טועה או שאסור וצריכים לפרסם זאת כדי שלא יחזרו על זה שנית?
תודה רבה ושבוע טוב.

תשובה

א. הכפלת מילים

הכפלת מילים בתפילה מוזכרת לראשונה במשנה מסכת ברכות פרק ה', משנה ג:
"האומר... מודים מודים - משתקין אותו".
הטעם שמשתקין אותו מובא בתלמוד בבלי מסכת ברכות לג': 'משום דמיחזי כשתי רשויות'. כביכול הוא מודה לרשות ("אלוקים") אחת ואחר-כך לעוד רשות ("אלוקים") אחרת וזו עבודה זרה.
בתלמוד הירושלמי מסכת ברכות דף מ. מובא עוד טעם: "אמר ר' שמואל בר רב יצחק (תהילים סג, יב): 'פי יסכר פי דוברי שקר'". זאת אומרת שהוא דובר שקר, כאשר הוא מודה לשתי רשויות, ולכן יסכר פי, יסגור לו את הפה ומשתקין אותו.
אמנם ממשיך התלמוד הירושלמי: "הדא (זה) דאמר (שאומר מודים, מודים) בציבורא (בציבור ע"י שליח-ציבור), אבל ביחיד (כגון בתפילת לחש) תחנונים הן". זאת אומרת שלפי הירושלמי ביחיד מותר לומר כמה פעמים 'מודים' ואין זה נחשב שפונה לרשויות שונות, אלא שהוא פונה לא-ל אחד בלשון תחנונים שאז רגילים לחזור על המילים כמה פעמים. אמנם השליח-ציבור בא בחזרת הש"ץ להוציא ידי חובה את מי שאינו בקי בתפילה ואם הוא יכפיל פעמים את מילת 'מודים', אין זה נחשב אצלו תחנונים אלא שהוא פונה לשתי רשויות וזה אסור משום עבודה זרה.
וכן נפסק בשולחן ערוך אורח חיים סימן קכא סעיף ב': "האומר מודים מודים, משתקים אותו".

ב. הכפלת שמע'

נוסף לאיסור הכפלת מודים מובא בתלמוד בבלי מסכת ברכות לג': גם איסור הכפלת 'שמע':
"אמר רבי זירא, כל האומר 'שמע' 'שמע' - כאומר 'מודים' 'מודים' דמי (דומה). " ולכן משתקין אותו אם הוא אומר פעמיים 'שמע'. ועל זה שואלת הגמרא מבריתא: מיתיבי: הקורא את שמע וכופלה - הרי זה מגונה. מגונה הוא דהוי, שתוקי לא משתקין ליה!" זאת אומרת כשהחזן אומר פעמיים 'שמע' זה רק מגונה, אבל לא מפסיקים ומשתקין אותו, וזה לכאורה בניגוד לדעתו של ר' זירא. והגמרא מיישבת את הסתירה: "לא קשיא: הא (זה מגונה) - דאמר מילתא מילתא ותני לה (כשאמר רק את מילת 'שמע' פעמיים), והא (זה משתקין אותו) - דאמר פסוקא פסוקא ותני ליה (זה כשאומר את כל הפסוק 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד' פעמיים, מפני שזה נראה שמקבל עליו שתי רשויות וזו עבודה זרה).
וכך מפרש שם רש"י: "מילתא מילתא ותני לה - כל תיבה ותיבה חוזר ושונה - מגונה הוי, שתוקי לא משתקין ליה, שאין זה דומה למקבל עליו שתי מלכיות, אלא למתלוצץ".
אמר פסוק שלם (שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד) ותני ליה - משתקין ליה, דמחזי כשתי רשויות.
וכן נפסק בשולחן ערוך אורח חיים סימן סא סעיף ט: "אסור לומר שמע ב' פעמים, בין שכופל התיבות שאומר שמע שמע בין שכופל הפסוק ראשון".

ג. הכפלת מילים כדי לפרסם את קול הש"ץ

מכל הניל נראה שלא במשנה ולא בברייתא ולא בתלמוד ולא בשלחן ערוך מוזכר איסור של הכפלת מילים בתפילה, למעט 'מודים, מודים' ו'שמע, שמע'.

ועם כל זה האחרונים יוצאים נגד הכפלת מילים בתפילה ע"י הש"ץ שרוצה לבסס ולפרסם את קולו שלא במטרה לעורר ולהטיב את כוונת הציבור בתפילה. וכך כותב בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' לא (עש"ק פ') ויקהל תרלי"ה חוסט): "על דבר חזנים שמזמרין וכו' **לפני התיבות הרבה פעמים בזמירתן לבסס קולם**. לדינא נראה לי דאסור משום ה' טעמים:

א. משום בל תוסיף. דהתפילות והברכות הכל במדה ובמספר ובמנין ואסור לשנות ממטבע שטבעו חכמים. וא"א אם אין בזה איסור בל תוסיף דאורייתא, וודאי עכ"פ אית ביה **בל תוסיף דרבנן**.

ב. אם מוסיף בקדושה או בכיוצא בזה הוי **כדובר שקרים** לפני השי"ת.

ג. לפענ"ד הוי **הפסקה** השהיה שמשהין על ידי זה בכדי שיגמור הברכה, וקימ"ל באו"ח סי' ק"ד ס"ה דפסק אם שהה כדי לגמור את כולו, **חוזר לראש**.

ד. דעושיין מהתפלה זמר ומורידין בקודש וכן אין לעשות.

ה. אם יאמר איזה בקשה לפני המלך וכיפיל וישלש התיבות וכי ישמע לקולו ובקשתו. קל וחומר בן בנו של קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. "ומסכם המרה"ם שיק: **"אם החזן המזמר יראה ה' נוגע בלבבו, ... יוכל לומר בנעימות וקול ערב מבלי לכפול התיבות"**.

ועל הטעם הראשון של המהר"ם שיק שאסור משום "בל תוסיף", כותב הרב עובדיה יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר ח"ו או"ח סי' ז, סע' ה, ו': "מה שכותב המהר"ם שיק שם שיש בזה גם משום 'בל תוסיף', לכאורה אינה מוכרח על-כל-פנים עצם פסק ההלכה של המרה"ם שיק נכון וברור."

וכן אסור בערוך השלחן או"ח סי' נג, סע' י"ג: "אסור לכפול התיבות". אבל גם הערוך השלחן (אורח חיים סימן שלח סעיף ח), מודה שמעיקר הדין מותר לכפול מילים בתפילה למעט ב'מודים' ו'שמע': "וגם במה שאומרים **לפני התיבות וכו' ומשלשים** ... וכל יראי אלוקים מצטערים בזה ואין בידם למחות ... ואין שומעין בזה לדברי חכמים באמרם שזהו אצלם עונג שבת ועונג יו"ט ...

ואולי באמת אין איסור בזה וטוב לפני האלוקים ימלט מזה ואנחנו ללמד זכות באנו על זרע קודש שתומי עינים ואולי מדאמרו חז"ל **רק על שמע שמע משתקים אותו ש"מ דבשאר תיבות לית לן בה (אין איסור) אם כופלים ומשלשים** ... ולכן הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין וכו'."

ד. הכפלת מילים כדי לעורר כוונה בתפילה

עד כאן דברנו על איסור הכפלת מילים בתפילה, כאשר מטרת הש"ץ לבסס ולפרסם את קולו, אבל אם מטרת הש"ץ בחזנות לתת הודאה לה' ולעורר על ידי הכפלת המילים את כוונת הציבור, נראה שזה מותר ואפילו מצוה. וכך נפסק בשולחן ערוך אורח חיים סימן נג סעיף יא: "ש"ץ שמאריך בתפלתו כדי שישמעו קולו ערב, **אם הוא מחמת ששמח בלבו על שנותן הודאה להש"י בנעימה, תבא עליו ברכה**. והוא שיתפלל בכבוד ראש ועומד באימה וביראה. אבל אם מכיון להשמיע קולו, ושמח בקולו, **הרי זה מגונה**."

נראה שכל זה בחזן שמתחזן סולו בפני הקהל (כעין קונצרט חזנות בביה"כ הגדול) ויש לדון אם כוונתו שישמעו את קולו הערב או ששמח בלבו שנותן הודאה לה'. אמנם בביה"כ שהציבור שותף לשירת התפילה וקול הש"ץ כמעט נבלע בשירת הציבור והש"ץ רק בא לעורר את כוונת המתפללים ולשתף אותם בשירת התפילה לה', אין ספק שהוא לא בא לבסס ולפרסם את קולו שבקושי נשמע וכך סגנון התפילה היום בבתי-כנסת רבים בחלקים נכבדים של תפילת-הציבור וביתר שאת ב"מניני קרלבאך". בשו"ת יביע אומר ח"ו או"ח סי' ז, סע' ה, ו' מביא כמה מקרים שבהם היו גדולי ישראל כופלים את המילים, כדי להטיב את כוונת המתפללים וזה מותר, אף מצוה לפעמים: "ראיתי להרה"ג ר' יהודה די מודינא **בשו"ת זקני יהודה** (סי' קלא) שנשאל על החזנים שמנגנים ע"פ חכמת המוסיקה וכופלים מלת "כתר" בחזרת המוסף, אם יש קפידא על זה? והשיב ע"פ דברי הגמרא בברכות (לג) שלא הקפידו אלא על 'שמע, שמע' או 'מודים, מודים' משום דמחזי כשתי רשויות, מכלל שבשאר תיבות אין איסור כלל. ובפרט שמלת "כתר" יתנו לך, הוא שבח להקב"ה, **וכשחוזר על התיבה ב' פעמים**, הוי ליה כמו שאומר 'כתרים יתנו לך'. ומי מעכב מלשבח את ה' כמה פעמים.

וראיתי להגאון מבוטשטש באשל אברהם (ס"ס נא) שכתב, שאולי שהאומר תיבה אחת ב' פעמים, כדי להטיב כוונתו, יש ללמד עליו זכות, כי הקפידא משום הפסק היא, רק כשאנו לתיקון כוונת התפלה. והגרי"ש סופר (בנו של בעל מחנה חיים) בתורת חיים (סי' נג, ס"ק כה) כתב: ושמעתי עוררים על תשובת מהר"ם שיק בזה, כי כמה צדיקים וקדושי עליון כופלים התיבות כמה פעמים וכו'. והשבתי שבודאי מי שכוונתו לשמים וכופל התיבות לצורך כוונה, ליכא קפידא (אין הקפדה וזה מותר), אבל החזנים שעושים כן רק לתפארת הנגינה, זה ודאי אסור."

הכלל בזה הוא שבמקום להתאים את המילים למנגינה "לתפארת המנגינה", יש לעשות להיפך ולהתאים את המנגינה למילים. ואם חוזרים על מילים כדי לשפר את כוונתו (אולי בפעם השניה יצליח יותר לכוון) זה מותר.

וכן מסיק שם בשו"ת יביע אומר: "אם היחיד חוזר התיבה או הענין בשביל כוונה, שפיר דמי (מותר), מה שאין כן ש"ץ שחוזר תיבות בשביל הנגינה בודאי שאין להתיר ... אין להתיר כפילת תיבות ופסוקים שלא לצורך של כוונת התפלה."

ועוד מביא הרה"ג עובדיה יוסף שליט"א בשו"ת יחוה דעת חלק ב סימן ה מעשה רב של החזן איש, אף שחולק עליו להלכה ומפקפק באמיתות העובדה: "בספר הרבי בישראל על האדמו"ר מרחובות (עמוד שכא) כתב, ששאל מהגאון החזן איש על מה שנהג (האדמו"ר) **לכפול בברכת שהחיינו שלש פעמים תיבת שהחיינו**, והשיב לו שאין בזה שום חשש של הפסק, ונחה דעתו בזה. ואין דבריו נכונים להלכה ולאו מר בריה דרבינא חתים עלה."

ה. הכפלת מילים כסדר התפילה

פוסק בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ב, ס' כב, שאם כופל מילים כסדר התפילה, זה אמנם מגונה, אבל מותר. ואם כופל מילים שלא כסדר התפילה וכל-שכן אם זה משנה את פירוש המילים וזה שקר, אז אסור לכל הדעות להכפיל ולשלש את מילות התפילה. וכך לשונו:

[א] בדבר החזנים **שכופלים איזה תיבות הש"ץ**, ודאי אין רוח חכמים נוחה מהם. וכבר צווחו קמאי דקמן ולא הועילו.

[ב] והחזנים עושין את שלהם, אף חזנים שומרי תורה, **כי הפסק אין בזה, כשרק החזירו עוד פעם ואמרו כסדר התפילה**.

[ג]...אם הוא אומר לניגוניו **שלא כסדר הברכה, יש חשש הפסק**.

[ד] כמו שיש חזנים שאומרים ביישמחו [במלכותך שומרי **שבת'**]: 'וקוראי עונג' **שבת**... 'וקדשתו' **שבת** ומסתבר שהוא הפסק.

[ה] וכן יש שאומרים בברכת יוצר: 'כי הוא לבדו פועל גבורות', **כי הוא לבדו** 'עושה חדשות'.

הוא הפסק, כיון שאינו אומר כסדר הברכה.

[ו]...אם צריך לחזור לראש הברכה?

[ז]...אם יש פירוש להדברים שאומר, כגון ביכי הוא לבדו, **אין צריך לחזור לראש**.

[ח] ואם יש **פירוש שקר**, כגון 'ויתענגו מטובך' **שבת**, **צריך לחזור לראש**, שה'מטובך' קאי על 'מטוב הקב"ה' ולא על 'מטוב שבת'!

[ט] ואם אין פירוש כלל להדברים?

[י] אם **לא כמתכוין** אלא על ידי רהיטות הנגינה, אמר זה, הוי זה רק כאיתקל מלוליה **שאין צריך לחזור**.

[יא] ואם **בכוונה יסד לנגן כן**, הוא כאומר בעלמא דברים אחרים, **שצריך לחזור**.

[יב] אם צריך להשתיק, אם הוא באופן **שאומר כסדרם, כשחוזר**, אף שאין רוח חכמים נוחה מזה, **אין צריכים (להשתיק)**

[יג] רק על 'מודים' 'מודים' משתיקים, מהטעם שמיחזי כשתי רשויות.

ולא מטעם שלא אמר כהנוסח שתיקנו חכמים.

[יד] ליכא להשתיקם על מה **שכפל והוסיף**, אף שאין זה בנוסח שתיקנו לנו **אין משתקין**, אף שודאי אינו עושה כהוגן.

ו. 'ונתנה תוקף' ו'ארשת' ושאר הפיוטי התפילה

[א] יש חזנים הנוהגים בתפילת 'ונתנה תוקף' לחזור על המשפט: "בראש השנה יכתבון וביום צום כיפור יחתמון" ובאים בזה לעורר את הציבור לתשובה. לדוגמה "מי יחיה ומי ימות", אם אדם יודע שזה תלוי בכתיבה בראש השנה ובחתימה ביום הכיפורים, אז הוא יזדרז לעשות תשובה, כדי שיחיה בשנה הקרובה. ועוד שאין המשפט הזה משנה את משמעות התפילה, אלא רק מחזק אותה. וזה דומה למה שכתב בשו"ת אגרות משה דלעיל שחוזר הש"ץ על המילים "כי הוא לבדו", שאף שאין זה כסדר התפילה, מכל מקום אין צריך לחזור לראש התפילה. ועוד שנראה שעיקר ההקפדה הוא על אותן תפילות שקבעו אנשי כנסת הגדולה והפיוט "ונתנה תוקף" נכתב יותר מאוחר ע"י ר' אמנון ממגנצא הי"ד (כמובא בספר אור זרוע, הלכות ראש השנה ס' רע"ו). ויש ש"ץ שאינו בעצמו חוזר על המשפט הזה אלא מביא את בנו הקטן שחוזר על המשפט הזה וזה עדיף. מכל מקום כדי לעורר את כוונת הציבור לתשובה מותר להמשיך בשילוב חוזר של המשפט "בראש השנה יכתבון וביום צום כיפור יחתמון", אף שזה לא כסדר התפילה.

[ב] ועוד נשאלתי בענין "ארשת שפתינו" שגם שם שרים כמה פעמים חלקי התפילה, אבל נדמה לי ששם שרים כסדר התפילה כמה פעמים וזה מותר כדי לעורר את הכוונה. לרוב 'ארשת שפתינו' זו שירת ותפילת הצבור ביחד ולא שירת החזן לבד שבא לבסס ולפרסם את קולו ונבלע קולו כחלק מהציבור ומותר.

ז. הכפלת שם ה' בתפילה

[א] ועתה אחרי שבררנו את שאר הצדדים של הכפלת מילים ופסוקים בתפילה, ניגש להשאלה ביחס להכפלת שם ה' בתפילה ע"י הש"ץ.

[ב] כתב בזה הרמב"ם הלכות שבועות פרק יב הלכה יא: "להזכיר שם מן השמות המיוחדין **לבטלה אסור** ואע"פ שלא נשבע, שהרי הכתוב מצוה ואומר ליראה את השם הנכבד והנורא, ובכלל יראתו שלא יזכירו **לבטלה**, לפיכך אם טעה הלשון והוציא שם לבטלה **ימהר מיד וישבח ויפאר ויהדר לו כדי שלא יזכר לבטלה**, כיצד אמר ה' אומר ברוך הוא לעולם ועד או גדול הוא ומהולל מאד וכיוצא בזה כדי שלא יהא לבטלה." מדברי הרמב"ם משמע שרק אם מזכיר את שם ה' לבטלה יש כאן איסור, אבל אם מזכיר את שם ה' כדי לשבח, לפאר ולהדר אותו יתברך, אז מותר. וזה תלוי בכוונת הש"ץ כדלעיל. וכן נפסק בשולחן ערוך אורח חיים סימן רטו, סעיף ד: "כל המברך ברכה **שאינה צריכה**, הרי זה נושא שם שמים **לשוא**, והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן."

מכל מקום אם הש"ץ חוזר על שם ה' לא לשוא, אלא להוסיף כוונה וכדומה, נראה שמותר כדלעיל, רק יקפיד לכתחילה שיחזור על פסוק שלם ולא על שם ה' בלבד, כפי שנראה מהתוספות והכל-בו בהמשך.

[ג] לעיל הזכרנו שרש"י במסכת ברכות (לג:) מפרש, שאם אמר פעמיים "שמע, שמע" וכן פעמיים שאר התיבות שבפסוק שמע ישראל (כגון ה', ה' וכן אלוקינו אלוקינו...), זה מגונה, מפני שנראה כמתלווץ, אבל אם אמר פעמיים בשלמות כל הפסוק "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד" משתיקים אותו, מפני שזה נראה שמקבל עליו שתי רשויות (רשותו ומלכותו של ה' וח"ו עוד רשות, מלכות אחרת וזו עבודה זרה).

[ד] אמנם התוספות שם (לד.) חולקים עליו וכותבים: "...ובעל הלכות גדולות ובפירוש רבנו חננאל מפרש איפכא (להיפך מרש"י) **פסוקא פסוקא אין משתקין** אותו מיהו מגונה הוי אך לשון הגמרא לא משמע כפירושם. ואותן בני אדם שאומרים ב' או ג' פעמים שמע ישראל ביה"כ **לאנו אומרים בסוף נעילה הפסוק שמע ישראל רק פעם אחד**!" משתקין אותם לפירש"י ולפרי"ח מגונה מיהא הוי **או שמא אין לחוש רק כשקורא ק"ש בעונתה ומקבל עליו עול מלכות שמים** ומ"מ טוב שלא לומר. אך מה שאומרים "ה' הוא

האלהים" ז' פעמים ביוה"כ ויום ערבה כנגד ז' רקיעים **משבחים לבורא** שהוא דר למעלה מז' **מנהג כשר** הוא וגם מצינו בקרא שתי פעמים "ה' הוא האלהים" גבי אליהו (מלכים א יח).
 ה) יש לציין שבאמירת פעמיים פסוק שלם "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד", החשש הוא לעבודה זרה (DUALISM), שזה נראה ח"ו שהוא פונה לשתי רשויות, אבל **לא מוזכר ברש"י ובתוספות שיש כאן אסור של הזכרת שם שמים לבטלה**, אף שמזכיר שם ה' **שלוש פעמים בפסוק שמע** ! אדרבא אם ברור שחוזרים על פסוק, שכולל שם ה', כדי לשבח לבורא זה מותר, כמו שבסוף נעילה ביום הכיפורים חוזרים שבע פעמים על הפסוק הקצר שאמרו העם בהר הכרמל בזמן אליהו : ה' הוא אלוקים !
 ו) וכן פסק בספר כל-בו סימן ד : "וגומר עד סוף הספר(תהילים) 'כל הנשמה תהלל יה' ויש **שנהגו לכפול הפסוק** והטעם מפני שהוא פסוק אחרון של הלל כדי להזכיר שאז נשלם והפסוקים שאומר אחרי כן אינו מן ההלל, וכן בסוף שירת הים **כופלין יי ימלוך** להזכיר שבו נשלמה השירה, ואותן הפסוקים שאומרים אחריה אינן מן השירה. ואני הכותב מצאתי בקונטרס אחד מלקוטות כי טעות הוא בידם כי הם **כאומרים שמע שמע** שאמרו רז"ל **משתקין אותו**, וכן נמי בפסוק יי ימלוך כדי להשלים שם שמתחיל מן ויט הרי הם כאומרים שמע שמע. ולפי זה מה **שנהגו בכמה מקומות לכפול פסוק של 'שמע'** (!) בימי העשור (עשרת ימי התשובה) קשה, אלא שיש לומר כיון שמנהג אבותם הוא מכמה דורות **מוכחא מילתא שלא לכונת שתי רשויות הוא ואין חוששין לכך**, וכן מה שנהגין לכפול(7 פעמים בסוף נעילה) **יי הוא האלהים** מאחר שהוא כפול **בפסוק אחד אין לחוש**."
 ז) ולכן אם ירצה הש"ץ לתוספת כוונת הציבור בתפילה לחזור על שם ה', יחזור **על הפסוק כולו**, שכולל בתוכו את שם ה'.
 ח) אמנם באמירת פעמיים כל תיבה ותיבה בפסוק, אפילו שם ה' (כגון ה' ה', אלוקינו אלוקינו...) זה מגונה והוא נראה כמתלוצץ, אבל לא מוזכר מפורש שזה נחשב כאמירת שם שמים לבטלה ולשוא (ואולי זה הטעם, כפי שכתב השואל "שתלמידי חכמים ורבנים שנמצאים בבית הכנסת לא מוחים", מפני שלדעתם אם חוזר על שם ה' כדי לשבח הבורא זה מותר).
 מכל מקום לעניות דעתי לחזור כמה פעמים על שם ה' בתפילה זה מגונה וכמתלוצץ וממילא נחשב לבטלה ולשוא ואין זה דרך מכובדת לשבח את הבורא, כמו שחוזר על פסוק שלם כמה פעמים לתוספת כוונה ודבוקות בתפילה וכך משמע למעשה מדברי הכל-בו.
 ט) ומה טוב לא להכפיל ולחזור על מילים ופסוקים וכל-שכן אם כוללים שם ה' ולהטעים את המנגינה לפסוקים ולא להיפך.

לסיכום

- א. **טוב** שהש"ץ יתפלל בניגון כסדר התפילה המודפס בסידור **בלי הכפלת מילים ופסוקים**. (ולא יתחזן סולו ויחזור ויכפיל וישלש מילות התפילה, אם אין זה בא לעורר את כוונת הציבור בתפילה).
- ב. אמנם **כדי לעורר את כוונת הציבור מותר לכפול מילים ופסוקים כסדר התפילה**, כגון לשיר יחד עם הציבור כמה פעמים "וטהר לבנו לעבדך באמת" וכדומה.
- ג. **אין להוסיף מילים שלא כסדר התפילה**, כגון 'ויתענגו מטובך' **שבת**, אפילו כדי לעורר את כוונת הציבור.
- ד. ב'ונתנה תוקף' בימים הנוראים, יש שהש"ץ חוזר שלא כסדר פיוט-התפילה על המשפט "בראש השנה יכתובון וביום צום כיפור יחתמוון", כדי לעורר את כוונת הציבור לתשובה וזה מותר. ויש שבנו הקטן של הש"ץ חוזר על המשפט הזה וזה עדיף. ויש שלא משנים כלל מסדר התפילה ותבוא עליהם הברכה.
- ה. יש שבתפלת 'ארשת' הש"ץ והציבור חוזרים במנגינה על המילים כסדר וזה מותר.
- ו. בפיוטים שאינם תפילות שתקנו אנשי כנסת הגדולה, כגון 'אדון עולם' יש מקילין בחזרת המילים גם שלא כסדר, אם אין זה משנה את פירוש הפיוט והתפילה.
- ז. מותר כדי לעורר הכוונה להכפיל ולחזור על פסוק שלם, שכולל שם ה', אבל לא יחזור על שם ה' בלבד.